

**ANALYSIS OF THE GRAMMATICAL FUNCTIONS OF THE ORDINAL NUMBERS
IN THE SENTENCE IN PASHTU****Zafar Normatov***Tashkent State University of Oriental Studies
Tashkent, Uzbekistan***Isfandiyor Abdurakhmonov***Tashkent State University of Oriental Studies
Tashkent, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: ordinal number, the presence of ordinal numbers in possessive, participle, determinative, complement and case functions

Received: 15.05.24**Accepted:** 17.05.24**Published:** 19.05.24

Abstract: We can say that the numerals in Pashto represents one of the grammatical indicators that have not yet been fully formed. For this reason, some Pashto linguists have added it to the adjective category. In the literature on Pashto grammar, the spelling and even pronunciation of numerals differ markedly. Although it is true that this phenomenon is formed under the direct influence of existing dialects of the language, it requires a full scientific and research justification, a search for answers to many open questions within the framework of this topic. In this article, some issues related to the function of ordinal numbers in Pashto language will be taken under analyze.

**PASHTU TILIDA TARTIB SONNING GAPDAGI GRAMMATIK VAZIFALARI
TAHLILI****Zafar Normatov***Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Toshkent, O'zbekiston***Isfandiyor Abdurahmonov***Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Toshkent, O'zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit so'zlar: tartib son, tartib sonlarning ega, kesim, aniqlovchi, to'ldiruvchi va hol vazifasida kelishi.

Annotatsiya: Pashtu tilida son so'z turkumi hali to'liq shakllanib ulgurmagan grammatik ko'rsatkichlardan biri deyish

mumkin. Shu sababli ham ba'zi pashtu tilshunoslari uni sifat so'z turkumiga qo'shgan holda keltirishgan. Pashtu tili grammatikasiga oid adabiyotlarda sonlarning imlosi va hattoki talaffuzlarining ham tubdan farq qilishi kuzatiladi. To'g'ri bu hodisa tildagi mavjud lahjalarning bevosita ta'siri ostida yuzaga kelgan degan qarashni shakllantirsada, ammo uni to'liq ilmiy asoslantirish hamda tadqiq etish, ushbu mavzu doirasidagi ko'plab ochiq qolayotgan savollarga javbo izlash talab etiladi. Mazkur maqolada pashtu tilidagi tartib sonlarning gapdagi vazifalariga oid ba'zi masalalar tahlil ostiga olinadi.

АНАЛИЗ ГРАММАТИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ПОРЯДКОВОГО ЧИСЛИТЕЛЬНОГО В ПРЕДЛОЖЕНИИ НА ПАШТУ

Зафар Норматов

*Ташкентский государственный университет востоковедения
Ташкент, Узбекистан*

Исфандиёр Абдурахмонов

*Ташкентский государственный университет востоковедения
Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: порядковое числительное, наличие числительных в причастной, дополнительной и падежной функциях.

Аннотация: Можно сказать, что числительные в пушту представляют собой один из еще не до конца сформировавшихся грамматических показателей. По этой причине некоторые лингвисты-пушту добавили его в категорию прилагательных. В литературе по грамматике пушту написание и даже произношение числительных заметно различаются. Хотя правда, что данное явление формируется под непосредственным влиянием существующих диалектов языка, оно требует полного научного и исследовательского обоснования, поиска ответов на многие открытые вопросы в рамках данной темы. В данной статье анализируются некоторые вопросы, связанные с функцией порядковых чисел в языке пашту.

KIRISH

Gap grammatik shakllangan, intonatsion tugallikka ega bo'lgan, nisbiy tugal fikr bildirgan so'zlar qo'shilmasidan tashkil topadi. Gapda so'zlar bir-biri bilan teng yoki tobe aloqaga kirishishi

mumkin. Gapni grammatik vazifalarga ajratishda tobe aloqaga kirishish asosiy mezon hisoblanadi. Gapda soʻzlar bir-birlari bilan sintaktik aloqaga kirishgandagina biror bir gap boʻlagi vazifadida kela oladi. Grammatik (sintaktik) aloqa gap boʻlaklarining asosiy belgisi, muhim xususiyatidir.

Soʻzlar grammatik koʻrsatkichlarga ega boʻlsa, gap boʻlaklari asosan soʻroq berish orqali belgilanadi. Gap boʻlaklari tobe bogʻlanib kelgan soʻzlarga nisbat berilib topiladi, grammatik bogʻlanish soʻzlarni gap boʻlaklariga ajratishning asosiy mezonidir. Soʻzlar bir-birlariga ohang va koʻmakchilar orqali bogʻlanadi.

ASOSIY QISM

Gap boʻlaklari, gap qurilishidagi vazifasiga koʻra ikki tipga, bosh boʻlaklar va ikkinchi darajali boʻlaklarga boʻlinadi. Gap uchun zarur boʻlgan predikatsiya asosan bosh boʻlaklar orqali ifodalanadi. Gapning bosh boʻlaklari ega va kesim hisoblanadi. Ega va kesim oʻzaro grammatik bogʻlangan boʻladi. Ega odatda kesim orqali kesim esa ega orqali belgilanadi. Gapning ikkinchi darajali boʻlaklar bosh boʻlaklarni aniqlab, ularning maʼnosini aniqlashtirib, fikrni toʻldirish uchun xizmat qiladi. Ikkinchi darajali boʻlaklari gapdagi funksiyasiga koʻra, toʻldiruvchi, aniqlovchi, holga boʻlinadi.

Gap boʻlaklari strukturasi ikki xil boʻladi: oddiy boʻlaklar va murakkab boʻlaklar. Oddiy boʻlaklar yakka soʻz bilan ifodalanadi. Bunda juft va qoʻshma soʻzlar bir boʻlak sifatida qaralsa, murakkab boʻlaklar bir-biri bogʻlangan ikki yoki undan ortiq soʻz bilan ifodalanadi.

Tartib sonlar gapda grammatik vazifalarni ham bajara oladi. U gapda deyarli hamma grammatik vazifada keladi. Lekin u sifat soʻz turkumiga morfologik jihatdan yaqinligi sababli asosan aniqlovchi vazifasida keladi. Boshqa grammatik vazifalarni bajarish uchun tartib son oʻzi ergashib kelayotgan soʻz bilan birikma hosil qilib murakkab boʻlak boʻlib keladi. Baʼzan tartib sonlarning oʻzi ham u ergashib kelgan soʻz tushirib qoldirilganda otlashib toʻldiruvchi, ega, hol, kesim vazifada keladi.

Pashtu tilida ham sonlarning ayniqsa tartib sonlarning grammatik vazifalari tahlili aniq va mukammal tadqiqot obʼekti sifatida toʻliq oʻrganilmagan mavzulardan biri hisoblanadi. Oʻz navbatida pashtu tilida jins va son kategoriyasining mavjudligi, gapdagi ishtirokiga koʻra, tartib sonlarning morfoligik oʻzgarishlarga olib keladi. Bu masala bir qator pashtunos olimlarning ishlarida asosan soʻz turkumlari doirasida tahlil qilingan boʻlsada, umumlashtiruvchi xarakterga ega boʻlmay qolmoqda, Mazkur maqolada biz aynan pashtu tilidagi tartib sonlarning gapdagi grammatik vazifalarini gapdagi gap boʻlaklari vazifasiga koʻra tahlil qilamiz.

Tartib sonlarning ega vazifasida kelishi. Ega gapning bosh boʻlagi hisoblanadi. Gapda hamma gap boʻlaklariga nisbatan hokim boʻlak boʻlib keladi. U gapda nazarda tutilganini, fikrda nima bayon qilinganini bildiruvchi bosh boʻlak hisoblanadi.

Tartib sonning o‘zi gapda ega bo‘lib kelishi juda ham kam kuzatiladi. Tartib sonlar ergashib kelgan so‘z tushib qolib, u otlashgan holdagina ega bo‘lib kela oladi. Ko‘p hollarda so‘zlar bilan birikib murakkab egani hosil qiladi. Murakkab bo‘lak takibida bo‘lganida doim bog‘langan so‘zga qara turlanadi. Pashtu tilida grammatik ega doim bosh kelishik shaklida bo‘ladi.

اول شغال ناره كړه: را ووځئ، خطر نهشته، انسانان ویده شول.

دويم شغال ور غږ كړل: خدای مو دې له دې مردار خورو وساتي.

'Birinchi shaqol baqirdi: *Chiqilar, xavf yo'q, insonlar uxladi.*

'Ikkinchi shaqol unga aytdi: *Xudo bizni saqlasin'.*

Yuqoridagi misolda misolida 'birinchi shaqol' birikmasi ega hisoblanadi, 'birinchi' so‘zi shu murakkab ega tarkibida birikib kelgan, u birikgan so‘z muzakkar bo‘lgani uchun ham birinchi so‘zining muzakkar birlik shakli olingan. Kesim egaga bog‘angani uchun kesimning ham muzakkar birlik shakli qo‘llanilgan.

وخت بڼه او بد تېرول زموږ په لاس کې دي، غوره دا ده چې د اروايي روغتيا لپاره وخت بڼه تېر کړو. تاسې به وياست، چې پردې دومره ستونزو سر بېر هڅنگه بڼه ژوند تېرولای شو، ما دوه ملگري لرل، چېبوه هرڅه لرل، خو خوښ نه و، بل يې هېڅ نه لرل، خو بيا هم خوښ و. **لومړنی** پوه او شتمن و، **دويم** يې په خواری سره ډوډی پيدا کوله، خو پوهه يې نه لرله.

*'Vaqtни yaxshi va yomon o'tkazish o'zimizning qo'limizda, ruhiy salomatlik uchun yaxshi vaqt o'tkazish muhimdir. Siz shuncha muammolarga qaramay, qanday qilibvaqt xush o'tkazish mumkin dersiz, mening ikkita do'stim bor, ulardan biridamma narsa bor, ammo baxtli emas, boshqasining esa hech narsasi yo'q, lekin baxtli edi. **Birinchi** bilimli va badavlat edi, **ikkinchisizo** 'rg'a non topar, bilimsiz edi'.*

Bu misolimizda ko‘rishimiz mumkinki, agar biror narsa haqida avval gapirilsa, keyingi safar kelganida tartib sonlardan keyin u so‘zni tushirib qoldirishimiz mumkin. Bunda tartib sonlar otlashadi va ega vazifasida keladi.

Tartib sonlarning gapda aniqlovchi vazifasida kelishi. Aniqlovchi gapning ikkinchi darajali bo‘lagi hisoblanadi va aniqlovchi hammaga gap bo‘laklari bilan bog‘lanib, ularni aniqlab kela oladi. Aniqlovchi aniqlab kelgan so‘z aniqlanmish deyiladi.

Pashtu tilida tartib sonlar o‘zlarining morfologik xususiyatlariga ko‘ra sifatga yaqin hisoblanadi. Gapdagi grammatik vazifasiga ko‘ra ham tartib sonlar sifatga o‘xshab gapda asosan aniqlovchi bo‘lib keladi. Tartib sonlar aniqlanmishning tartib jihatidan belgisini bildirib keladi va u aniqlab kelayotgan gap bo‘lagi bilan jins va kelishiklarda turlanishi bir xil shaklda bo‘ladi. Tartib son gaplarda ham oddiy, ham murakkab aniqlovchi bo‘lib kela oladi.

د ۱۳۸۲ کال د اساسي قانون له مخې، ملي شورا يا پارلمان له دوو جرگگيو (ولسي جرگه او مشرانو جرگه) څخه جوړه

د.

'1386-yilgi konsititutsiyaga ko'ra "Milliy Sho'ro" yoki Parlament ikki jirg'adan (Xalqkengashi va Oqsoqollarkengashi) tuzilgandir'.

Yuqoridagi misolda aytib o'tganimizdek tarib sonlar birikma hosil qilib murakkab aniqlovchi sifatida kelgan.

ددى اساسىي قانون د ۱۵۹د **خلورم** بندق حکم په رعایت، د دولت اجرائی او قضایی ارگانونه د حکومت او سترې محکمې تر جوړیدو پورې خپلو دندو ته ادامه ورکوي.

'Bu konsititutsiyaning **bir yuz ellik to'qqizinchi** moddasining **to'rtinchi** bandidagi hukmiga ko'ra, davlatning ijroiya va sud idoralari hukumat hamda oliy mahkama tashkil etilguncha o'z ishini ettirib turadi'.

Bu misolimizda tartib son ikki o'rinda ishlatilganiga e'tibor qaratish kerak. Birinchi o'rinda raqam shaklida berilgan bo'lsa, ikkinchi o'rinda so'zlar bilan berilgan va ikki o'rinda ham aniqlovchi vazifasini bajarib kelgan. Birinchi o'rinda raqamda berilgan undan keyingi so'z tushirib qoldirib, sonning o'zi aniqlovchi bo'lib ifodalangan.

Tartib sonlarning hol vazifasida kelishi tahlili. Hol ish-harakatning belgi-sifatini, uning bajarilish uslubini, shu bajarish bilan bog'liq bo'lgan o'rin, payt, sabab, maqsas, shart-sharoit, miqdor-daraja kabi xususiyatlarini ko'rsatadi. Hol odatda kesimga bog'lanib keladi.

Tartib sonlar gapda ish-harakatning tartibini bildirib miqdor-daraja holi bo'lib keladi. د تولو ولايتونو اړيکې د ولايتونو پر بنسټ د الف بى تورو له مخې ترتيب شوي دي. د کابل ولايت تر تولو لومړی راغلی دی او بيا نور ولايتونه د تورو له مخې تنظيم شوي دي.

'Hamma viloyatlarning o'zaro aloqalari viloyat bo'yicha alifbo asosida tartibga solingan. Kobul **birinchi** keladi va keyin boshqa viloyatlar shakllantirilga'.

Ushbu misolimizda tartib son poytaxt Kobulning hammasidan oldin turishini bildirib kelmoqda.

Tartib sonlar ish-harakatning tartibini bildirganda [dzal]-'marta' hisob so'zi bilan ko'p hollarda birikib kelishini uchratish mumkin.

نوي ملی شورا د **لومړيځل** لپاره د ۱۳۸۴ کال د ليندۍ په مياشت کې د همدې کال د وړېد مياشتې له پارلماني ټاکنوڅخه وروسته يې غونډه وکړه.

'Yangi "Milliy sho'ro" **birinchi marta** 1384-yilning linday oyida joriy yilning vėjay oyidagi saylovdan so'ng yig'ilish o'tkazdi'.

Tartib sonlar vaqt o'lchov birligini bildiradigan hisob so'zlar [kāl]-'yil', [neṭa]-'nېټه', [sahār]-'ertalab', [šəpa]-'tun' bilan birgalikda payt holi vazifasida keladi.

په ۱۳۸۶ کال کې بسپنه ورکونکو او افغان حکومت د افغانستان د پوليسود سمون لپاره د نړيوالې ټولني د هڅو د يووالي او همدارنگه له دې سمون څخه د افغانانو د برخمنتيا د لورولو په موخه يې د پوليسود لورولو په موخه يې د پوليسو د همغږۍ نړيوال پلاويجوړ کړ.

'1386-yil donolar va afg'on hukumati Afg'oniston politsiyasini isloh etish uchun xalqaro jamiyatning harakati bilan Afg'oniston taraqqiyotini oshirish va politsiyasini rivojlantirish maqsadida xalqaro missiya tuzildi'.

Bu misolimizda tartib son 'yil'so'zi bilan birikkan holda murakkab hol vazifasida kelgan. Tartib son raqam ko'rinishida berilgani uchun uning suffiksi tushib qolgan, ammo biz talaffuzda albatta uni qo'yib talaffuz qilamiz va mos ravishda turlangan shaklini ishlatamiz.

1381-1385 yil rahisii dmdni tolni mjmcm d bnd t'ron lh pl'i kolo srh yi mrsteh kri, d asasiqanon d jorroni bhir ph arhihi rozniz, rsnniz o mdafcoi foalitonh ph lare a'oli di, o hmda razd 1383 k' l ph wlmshriz h'ot'k'no o d 1384 k' l ph p'rlmani t'k'no ki d mdni zdh kri o d nomli'kni kmp'ionhihi ph lare a'oli di.

'1381-1385-yillardan beri fuqorolik jamiyati yig'ilishi Bon shartnomasini tuzishga yordam bergan, u konsititutsiyani tuzish jarayoni bilan bog'liq o'qitish, axborot va qo'riqlash shuningdek, 1383-yilgi barcha prezidentlik hamda 1383-yilgi parlament saylovlaridagi fuqarolarni o'qitish va ro'yxatdan o'tkazish kompaniyalarini boshlagandi'.

Bu misolimizda hol vazifasida tartib sonning o'zi kelgan. Chunki u bilan birga murakkab hol vazifasida kelgan so'z tushib qolgan. Undan keyingi so'z tushib qolgan bo'lsa ham tartib son qo'shimchasi qo'shilgan holda talaffuz qilinadi. Bundan kelib chiqadiki, tartib son ergashib kelgan son tushib qolganda ham hol vazifasida kela oladi. So'z tushib qolsa ham uning o'rni gapda bilinib turadi, ya'ni tartib sonlar tushib qolgan so'z jins kategoriyasini saqlab qoladi va shunga monand kelishiklarda turlanadi.

Tartib sonlarning to'ldiruvchi vazifasida kelishi. To'ldiruvchi ikkinchi darajali bo'lak hisoblanadi. To'ldiruvchi ish-harakatga yo'nalgan, umuman harakatga biror yo'l bilan bog'langan predmetni bildiradi.

Tartib sonlar asosan murakkab bo'lak tarkibida kelib to'ldiruvchi vazifasida keladi.

ph hmd'i ki h'ghh s'ri lh jbbh las roki'ish o biia d orh ph t'ro bo'xt sho, h'ghh d'rim or hm bndaoh, landi smndr

و.

'Xuddi shu tarzda u kishi qo'lini cho'ntagidan chiqardi va keyin eshikni yopish bilan ovora bo'ldi, uchinchi eshikni ham yopdi, pastdaesa kaltakesakturar edi'.

Bu gapda tartib son 'uchinchi' or'eshik'so'zi bilan birikib murakkab to'ldiruvchi vazifasida kelgan. Bu birikma ega bilan bil xil grammatik shaklga egaligi bilan ajralib turadi. Ba'zan biz uni shakl jihatidan ega bilan adashtirish mumkin. Bunday vaziyatda gapni tarjimasidan va maznunidan kelib chiqib aniqlash kerak. Pashtu tilida vositasiz to'ldiruvchi qo'shimchasi belgili belgilik, ya'ni -ni qo'shimchasi yo'qligi sababli, bu muammo kelib chiqadi. Buni tarjima va kesimga yaqin joylashishi orqali bilish mumkin.

abd'rrhim ph xbrh ki or wlo'bd: -ph doim wadh bh di d kor' عزت خوندي وي. سپينه مامد دينه به درته وكم، زما خو

درېمي ته هم نېت دی.

'Abdulahim aytadi: - Ikkinchi turmushda uying sharafini saqladi. Keksa Mo'mad dinni senga berdi, mening uchinchi ham niyatim bor'.

Bu misolimizda tartib son birikkan so'z tushib qolgan va tartib son otlashib to'ldituvchi vazifasida kelgan. *درېمې* (uchinchi) so'zi birlik muannas vositali kelishikda turibdi. Bundan kelib chiqadiki tushib qolgan so'z muannas birlikda so'zdir. Jumlaning dastlabgi qismidagi ma'noda kelib chiqib bu yerda *واده* (turmush) tushib qolganini bilishimiz mumkin. Bu misoldan kelib chiqadiki tartib son ergashib kelgan so'z tushib qolsa ham o'rni bilinib turadi. Ya'ni tartib sonlar u so'zning jins kategoriyasida qolaveradi. Eng asosiysi so'z tushganda ham vositali kelishikda kela oladi.

Tartib sonlarning kesim vazifasida kelishi. Kesim gapning asosiy qismidir. Boshqa bo'laklar ishtirok etmasligi mumkin, ammo kesim hamma gapda bo'ladi. Kesim gapda ega bog'lanib keladi. Gapda biz egani kesim orqali aniqliymiz. Kesim eganing jins kategoriyasi va sonini ko'rsatib keladi.

Kesimifodalanishiga kelishiga ko'ra ikki turga bo'linadi: fe'l kesim va ot kesim. Kesim fe'l so'z turkumi bilan ifodalansa fe'l kesim bo'ladi. Qolgan so'z turkumlari sifat, son, ot, ravish bilan ifodalansa ot kesim bo'ladi. Tartib sonlar birikma shaklida ot kesim bo'lib keladi.

درېديگل پلار هم په وروستي نظر و. ځکه خو يې خپل زوی ته په ځوارلس کلني کې واده وکړ. د يوې اونۍ رخصتې وروسته، نن **لومړۍ** ورځ وه چې ريديگلبنوونځۍ ته راغلی و.

*'Riday Gulning dadasi ham qaradi. Chunki u o'g'lini o'n to'rt yoshida uylantirgan. Bir haftalik ta'tildan so'ng Riday Gulning maktabga kelishining **birinchi** kuni edi'.*

Bu misolimizda tartib son birikma shaklida kesim vazifasida kelgan. *لومړۍ ورځ* (birinchi kun) birikmasi murakkab kesim vazifasida kelgan. Bu birikmani kesim sifatida shaklantirgan bog'lama birmaga mos shaklda muannas birlik shaklda bo'ladi. Kesim shaklida kelgan birikmaga mos bog'lama ishlatiladi.

. باتور د کورکلی **دویم** زوی دی.

*'Batur Ko kuglayning **ikkinchi** o'g'lidir'.*

Bu misolda ham tartib son murakkab kesim tarkibida kelgan. Demakki tartib son birikma takibida kesim bo'lib kela oladi.

Tartib sonlar gapda kirish so'z vazifasida ham ekladi. Kirish so'z bo'lganda fikrning tartibini, ketma-ketligini ifodalab keladi.

تر ننه که څه هم چې د ولسواليو د شور اگانو ټاکنې تر سره شوي نه دي. ددې کار لپاره يو لړ لاملونه موجود دي. **لومړۍ**، په ځينو سيمو کې د ولسواليو پولې ثابتې نه دي نو له دې امله د ولسواليو د وگړو شميرل او په دې هکله قضاوت چې دې ولسواليو ته څوڅوکې ځانگړې شي شونې نه دی. چې دغه ستونزه د هيواد د يوې نوي سرشميرني د نه شتون له کبله نوره هم پيچلې کيږي. **دوهم**، د ولسواليو د پولو د نا څرگندوالي له کبله د رايه ورکونکو نوم ليکنې د ولسوالۍ له لارې نه تر سره کيږي. نو د ولسواليو د شور اگانو د ټاکنو لپاره د نوم ليکنې يو بل بهير ته اړتيا ده.

*'Shu kungacha tuman kengashlari saylovi bo'lib o'tmadi. Buning bir qancha sabablari mavjud. **Birinchi**dan, ayrim hududlar chegaralari aniqlanmagan, shuning uchun tuman aholi sonini hisoblash va ushbu tumanlarga qancha o'rin ajratishni aniqlashning iloji yo'q. Mamlakatda ro'yxatga olishning yo'qligi bu muammoni yanada murakkablashtiradi. **Ikkinchi**dan, tumanlarning chegarasi yo'qligi sababli saylovchilarni ro'yxatga olish tuman orqali olib borilmaydi. Tuman kengashlari saylovi uchun boshqa bir jarayon zarur'.*

Yuqoridagimisolda ko'rishimiz mumkinki tartib son kirish so'z bo'lib kelganda muzakkar birlik bosh kelishik shaklida qo'llanadi va kirish so'zdan so'ng vergul bilan ajratiladi.

د خپل معرفت د بشپړاوي لپاره بايد له دغو دري لارو څخه پوه ترلاسه كړو:

لومړی: بايد له خپلو ادبياتو، فلسفې، هنر، دين، تاريخ او خپلو ملي كيسو څخه دېر اطلاعات ترلاسه كړو.

دویم: د شاعرانو او ليكوالو په څېر بايد ځانونه د نورو پر ځای احساس كړو او هر حالت درك كړو.

درېم: بايد د هرې ورځې په تېرېدو سره د خپل مسلك په رموزونو او باريكيو باندې ځانونه پوه ترلاسه كړو.

*'Bilimlarimizni to'ldirish uchun uch usulda bilimga ega bo'lishimiz kerak. **Birinchi**dan, biz har kuni o'z adabiyotimiz, falsafamiz, san'atimiz, dinimiz, tariximiz va milliy hikoyalarimizdan ko'proq o'rganishimiz kerak. **Ikkinchi**dan, shoir va yozuvchilar singari biz ham o'zimizni boshqalar o'rnida his qilishimiz va har qanday vaziyatni anglashimiz kerak. **Uchinchi**dan, kundan kunga biz o'z kasbimizning nozik tomonlarini yaxshiroq anglashimiz kerak'.*

Bu misolimizni birinchisidan birgina farqi bor, bu ham bo'lsa tinish belgisidadir. Demak kirish so'zdan so'ng ikki nuqta ham qo'yish mumkin.

Pashtu tilida tartib sonlar suffiks yordamida yasaladi. Tartib son yasovchi suffikslar murakkab sonlarning oxirgi komponentiga qo'shiladi. Tartib sonlar raqamlar orqali ifodalansa ham suffiks yoziladi, ba'zan esa tushirib qoldirilgan holatlarini ham uchratish mumkin. Tartib son yasovchi suffiks qo'shilganda ba'zi imlo o'zgarishlari kuzatiladi.

Tartib sonlar o'zi birikib kelgan so'z jins, kelishiklarga moslashadi va sifatlarning uch ko'rinishli shakldek turlanadi. Tartib sonlar gapda asosan aniqlovchi bo'lib keladi. Boshqa bo'laklar vazifasida asosan birikma shaklida keladi. Ba'zan tartib son birikib kelgan so'zlar tushib qolishi natijasida u otlashib keladi va gapda ega, to'ldiruvchi, hol bo'lib keladi.

XULOSA

Xulosa ornida shuni ta'kidlash mumkin, Pashtu tilida tartib sonlar ham sifatlarning singari otlarning jins kategoriyasini qabul qiladi va kelishiklarda sifati kabi turlanadi. Tartib sonlar asosan uch ko'rinishga ega sifatlarning kabi turlanishga egaligini kuzatishimiz mumkin. Tartib sonlar sifati singari gaplarda asosan predmetlarni aniqlab kelib, aniqlavchi vazifasida keladi. Tartib sonlar murakkab birikma shaklida ham aniqlovchi vazifasini bajarib kelishi mumkin.

Tartib sonlar ega vazifasida asosan murakkab birikma shaklida keladi. Ba'zan u birikkan so'zning tushib qolishi natijasida otlashib ega vazifasini bajarib keladi, ammo bu holat juda ham

kam uchratiladi. Tartib sonlar murakkab ega bo'lganda uning tarkibidagi so'z tushib qolganda ham uning o'rni bilini turadi, tartib sonlar ularning jins kategoriyasini saqlab qoladi. To'ldiruvchi vazifasida ham asosan murakkab birikma shaklida keladi. Tartib sonlar خل [jal] marta hisob so'zi bilan birikib ish-harakatning tartibini, ketma-ketligini bildirgan holda murakkab hol vazifasida ham kelish mumkin. Bundan tashqari tartib sonlar vaqt o'lchov birligini bildiradigan hisob so'zlar كال [kāl] yil, نېتە [netə] sana, پېرى [perey] asr, سهار [sahār] ertalab, شپە [šəpa] tun bilan birgalikda payt holi vazifasida keladi. Ba'zan vaqt o'lchov birligini bildirgan hisob so'zlar tushib qolib tartib sonlarning o'zi ham hol vazifasida keladi. Asosan tartib sonlar predloglar bilan kelib hol vazifasini bajaradi. Tartib sonlar murakkab shaklda kesim vazifasida keladi. Tartib sonlar kesim vazifasi kelganda ega bilan moslashadi va egaga mos kesimlik shaklini, bog'lamani qabul qiladi. Tartib sonlar asosan murakkab birikma shaklida gap bo'laklari vazifasida keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбек тили грамматикаси(Морфология)-Тошкент, 1975.
2. Ўзбек тили грамматикаси(Синтаксис)-Тошкент, 1976.
3. Mannonov A.M., Quronbekov A. Pushtu tili leksikologiyasi.-Toshkent, 2012.
4. Inomxojayev Rahmonxoja. Pashto tili grammatikasi (fonetika va morfologiya). - Toshkent, 2020.
5. Калинина З.М. Очерки лексикологии современного пушту. - М., 1972.
6. Лебедев К.А. Грамматика языка пушту.- М., 1956.
7. Грюнберг А.Л. Очерк грамматика афганского языка (пашто). - Ленинград, 1987.
8. Лебедев К.А. Афганистан: язык, литература, этнография.-М., 2003.
9. Яцевич Л.С., Терепко О.С. Учебник языка пушту. - М., 2001.
10. Асланов М.Г. Пушту-русский словарь.-М., 1985.
11. Рубинчик Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. - М., 2001.
12. Anne Boyle Devid. Descriptive grammar of Pashto and its dialect. - Germany, 2014.
13. Habibullah Tegay, Barbara Robsin. A Reference Grammar of Pashto. - Washington, 1996.
14. Zeeya A. Pashtoon. Pashto - English dictionary. - Maryland, 2009.
15. صدیق الله ربنتین. پښتو گرامر. پېښور. ۱۹۹۴م
16. صدیق الله ربنتین. پښتو گرامر (ژب بنودنه). پېښور. ۱۳۸۲ل
17. محقق سید محی الدین هاشمی. د پښتو ژبې لنډ گرامر (صرف-نحوه). کابل. ۲۰۰۴
18. خیال بخاری. د پښتو صرف و نحو پښاور ښار. یونیورسټی بک الجسی